

PRILIKE U KOTARU LUDBREG U PORATNIM GODINAMA (1918.-1925.)

Autor se u ovom članku osvrće na događaje u kotaru Ludbreg od završetka Velikog rata do 1925. godine. Dok je 1918. označila velike promjene u životu ljudi, od nestanka višestoljetne države, propasti veleposjeda i definitivnog nestanka zadnjih ostataka feudalnih odnosa, promjene u biološkoj strukturi stanovništva, epidemije bolesti, oružanih sukoba i nemira, 1925. označava početak novog razdoblja, ponovni napredak i razvoj ludbreškog društva. Tijekom ovih osam godina izmijenio se i sam izgled naselja Ludbreg, nastale su nove ulice, produžile se starije. Otvorene su nove tvrtke i obrti, s radom započela brojna društva i udruge građana. Prostorni aspekt rada odnosi se na predratni kotar Ludbreg, današnji grad Ludbreg i općine Martijanec, Veliki Bukovec, Mali Bukovec, Sveti Đurđ (u Varaždinskoj županiji), te dijelove općine Rasinja i Legrad (Koprivničko-križevačka županija). Iako današnje područje ludbreškog kotara administrativno usitnjeno na manje općine, naselja ludbreškog kotara i dalje gravitiraju Ludbregu. Informacije o prošlosti u razdoblju 1918.-1925. su manje dostupne, nego za prethodno ili kasnije razdoblje. Tijekom Prvog svjetskog rata mnoge su institucije i udruge prestale s radom ili su ga zamrznule pa nedostaju povijesni izvori. Velikim dijelom autor se oslanjao na objavljene radove Marije Winter, lokalne učiteljice, kroničarke i povjesničarke Ludbrega te dr. sc. Mire Kolar koja je u svojim radovima o Podravini redovito obuhvaćala ludbreški kraj. Tu su i varaždinske novine poput Volje naroda, Narodnog jedinstva, Hrvatskog prava, Hrvatskog jedinstva koje djelomično pružaju uvid u događaje 1918.-1925. Kao vrijedan povijesni izvor informacija poslužile su i matične knjige umrlih smještene u Matičnom uredu Ludbreg, djelomično u Državnom arhivu Varaždin.

1. UVOD

Kotar Ludbreg bio je jedan od osam kotara Varaždinske županije. Obuhvaćao je područje istočnog dijela Županije (16,4% površine), a činilo ga je šest upravnih općina: Ludbreg, Martijanec, Rasinja, Mali Bukovec, Đelekovec (ili Gjelekovec) te Ivanec Koprivnički. Potonja je formirana neposredno pred Prvi svjetski rat i počela je djelovati 1. siječnja 1913. godine. Devedeset naselja bilo je razasuto na površini od gotovo 400 km², od sela Vrbanovec i Slanja na zapadu, do Botova i Kunovca na istoku. Od Međimurja ga je odvajala rijeka Drava, a na jugu Kalničko gorje. Sjeverne padine s podkalničkim selima Rasinja, Veliki Poganec, Prkos i Ludbreški Ivanec isto su pripadala ludbreškom kotaru.

Prvi svjetski rat (1914.-1918.) itekako se odrazio na ludbreški kraj, život ljudi i gospodarstvo. Iako se u Podravini nisu vodili ratni sukobi, posljedice rata itekako su osjećale. Velik dio muškaraca u vitalnoj dobi unovačen je i poslan na bojište pa se već 1914., a posebno kasnijih godina itekako osjetio nedostatak radne snage u poljoprivredi. Podravski seljaci nisu bili ratnici i kao nedovoljno uvježbani vojnici pretrpili su ogromne gubitke. Postotak izginulih na istočnom, srbijanskom i sočanskom ratištu bio je velik. Od 800 mobiliziranih muškaraca iz ludbreške župe, 200 ih je poginulo na ratištima, 160 se vratilo kao osakaćeno, a 40 ih se smatralo nestalima.¹ Neki su se kućama vratili tek 1919. I drugdje su ljudski gubitci bili veliki, iz Malog Bukovca je samo 1914. godine stradalo 14% unovačenih.²

Tokom rata pojavila se nestašica gotovo svih vrsta namirnica i prehrambenih proizvoda, posebno 1917. i 1918. Nedostajalo je obuće, odjeće, mesa, brašna, goriva, petroleja. Čak je nedostajalo i kože pa su seljaci, umjesto džonova na cipelama, stavljali drvene daščice. Vršene su i rekvizicije viškova poljoprivrednih proizvoda što je kod svih izazivalo ogorčenje, a posebno zadnjih godina rata kada je oskudica pogodila sva domaćinstva na širem području. Za potrebe vojske oduzimani su i konji s kolima bez kojih su seljaci teško mogli nastaviti s poljoprivrednim radovima.³

Prikupljana je novčana i robna pomoć za najugroženije stradalnike. Martijanečki vlastelin i bivši ban Pavao Rauch osobito se isticao povelikim novčanim iznosima za pomoć ratnim invalidima. Potkraj 1917. godine započinje humanitarna akcija – iz Istre, okolice Trsta, Dalmacije i Bosne dovedene su stotine djece koja nisu mogla biti prehranjena u svojim domovima. Dio djece smješten je i u ludbreški kotar. Kako je glad zahvatila i mnoge domaće obitelji, ta su djeca smještena većinom na veleposjede i među imućnije obitelji. U srpnju 1918. u kotar je

---

¹ Marija WINTER: *Iz povijesti Ludbrega i okolice*, sv. 1, Koprivnica 2000., str. 127.

² Isto.

³ Milivoj DRETAR: „Prilozi o ludbreškom kotaru u Velikom ratu“, *Podravski zbornik* 41, Koprivnica, 2015.

došlo 100 djece iz Trsta, a velik ih se dio smjestio na Rauchovu posjedu u Martijancu, dio kod Draškovića u Velikom Bukovcu, a dio kod baruna Inkey u Rasinji. Mnoge obitelji iz Đelekovca, Rasinje, Martijanca, Bukovca isto su primile djecu, od kojih su tu neka ostala čak i do 1920.⁴ Dobrovoljne akcije su se nastavljale i dalje – tako je na jednoj zabavi u Ludbregu za istarsku siročad sabrano po Mariji Kerstner svota od 1000 kruna.⁵

Sve do proglašenja Države Slovenaca, Hrvata i Srba, situacija u kotaru Ludbreg bila je teška. Prilike su se smirile tek 1919. godine.

2. NEMIRNI ZAVRŠETAK 1918. GODINE

Tijekom 1918. ojačao je Zeleni kadar u Podravini, događali su se napadi na vlastelinstva i dvorce, na trgovine, skladišta i javne objekte. Kalničke su šume pružale odlično sklonište za vojne dezertere. I prije same kapitulacije Austro-Ugarske uslijedile su velike promjene. U listopadu je država gotovo već prestala funkcionirati i započelo je bezakonje kojemu je teško bilo stati na kraj. Vlast u Zagrebu preuzelo je Narodno vijeće koje će inicirati osamostaljenje hrvatskih zemalja od Austrije i Mađarske. 24. listopada 1918. osnovan je Odbor Narodnog vijeća za trgovište Ludbreg. Sačinjavalo ga je pet odbornika iz Ludbrega. Za predsjednika je izabran odvjetnik Gašo Somogy, dr. Bruno Steiner postao je poslovođa (tajnik), vođa Narodne straže veterinar Lujo Petričević, svi iz Ludbrega. Zadatak Odbora bio je da se obustave nezakonitosti i uvede red, da se narod smiri i informira, da se uz pomoć Narodne straže razoružaju pojedinci koji nemaju dozvole za oružje. Odbor je za nedjelju, 27. listopada, sazvao veliku manifestaciju kojoj je navodno prisustvovalo 2000 ljudi gdje su govorili odbornici dr. Blaž Ilijanić i dr. Bruno Steiner. U svojim su govorima pojasnili novonastalu situaciju u državi i stvaranje Države Slovenaca, Hrvata i Srba. „(...) Govornik (Ilijanić) je bio nekoliko puta oduševljenim poklicima prekidan, a naročito kad je istaknuo, da je nadošao čas, kad će se oživotvoriti ideali troimenog naroda Slovenaca, Hrvata i Srba. Iza njega je uzeo riječ dr. Bruno Steiner, koji je burno pozdravljen upozorio prisutne, da sačuvaju u ovim velikim danima mir, da ne oštećuju tuđe vlasništvo; jer je to naša imovina pak što uništimo morat ćemo si opet svojim trudom sami podizati. Na to se oduševljen narod manifestirajući za ujedinjenje cjelokupnog našeg naroda imena slovenačkog, hrvatskog i srpskog odaslao pozdrav Narodnom vijeću u Zagrebu“.⁶ Istog je dana došlo do proširenja Odbora za još 27 članova, a sad je tu uključeno i nekoliko seljaka iz okolice. Odbor se i kasnije proširivao. Počelo se i s

---

⁴ Mira KOLAR DIMITRIJEVIĆ: „Briga Podravine za djecu ugroženu u Prvom svjetskom ratu“ u Podravina, vol. 6, Koprivnica, 2006.

⁵ Hrvatsko pravo, Varaždin, 4/1918.

⁶ Volja naroda, 19 / 1918., str. 2.

prikupljanjem narodnog poreza pa je u tu svrhu prikupljeno 39.950 kruna koje su poslone u Financijski odsjek Narodnog vijeća u Zagrebu.⁷ Novci su prikupljeni i dalje, tako je sredinom prosinca Odbor sabrao 58.093 kruna. Među najvećim darovateljima bili su ludbreški Židovi – čak trećina novca potjecala je od njih.⁸

Vijesti o razbojstvima i napadima dezertera te vapaji za vojnom pomoći dolazili su svakodnevno iz svih krajeva Hrvatske u Zagreb. Ni u ludbreškom kraju nije bilo bolje – već u rujnu opljačkane su trgovine u Hrženici, Strugi i Svetom Đurđu. Dana 1. 11. 1918. napadnute su i opljačkane trgovine u židovskom vlasništvu: “Dne 1. studenog počela su pljačkanja u okolici. Dnevice stizale su glasi da su rulje navalile na kojeg trgovca. Tako su opljačkani trgovci u Selnici, Dubovici, Kutnjaku, Kapeli, Strugi, Svetom Đurđu, Martijancu i Poljancu, no tamo su bili oružanom silom napadači suzbiti (...). Uvjerili smo se da su nemiri u nas bili tek izazvani po nekolicini hušakača, većinom vojnih bjegunaca koji su narod nahuškali na Židove i vlasteline govoreći da je došla sloboda, da sada nema više suda i oblasti te da je slobodno sve raditi što se kome sviđa...”⁹ Opljačkane trgovine držali su siromašni židovski trgovci. Nekoliko dana potom između Ludbrega i Poljanca napadnut je i opljačkan trgovac Appler.¹⁰

Slika 1. Razglednica Ludbrega, vlasnik M. Dretar

⁷ Hrvatski državni arhiv (HDA), Narodno vijeće SHS, Z00668829, presnimka dokumenta.

⁸ Volja naroda, 26 / 1918., str. 4.

⁹ DRETAR, Prilozi, str. 38.

¹⁰ Milivoj DRETAR: *Židovi u ludbreškom kraju: povijesno-demografski prilozi*, Ludbreg, 2010., 113.

Situacija je postala kritična. Pljačkaši su okomili na omraženog baruna Rauha koji se sakrio u Varaždin. Nakon što su mu poharali dragocjenosti, pljačkaši su zapalili žitnicu u selu Hrastovljan. Izgorjelo je 2,5 vagona žita. Intervenirali su vojnici i tom je prilikom ubijen podstrekač nemira, mladi Jakob Biber (24), iz obližnje Hrženice.¹¹ Nemiri su potrajali i sljedećih dana o čemu svjedoči nekoliko telegrafskih poruka upućenih Odjelu za narodnu obranu. Iz Rasinje su izvjestili da Zeleni kadar obilazi krajem, dok je 1. 11. u Martijancu bilo teško stanje – kaderaši su napali selo tako da je čak i lokalna pošta napuštena.¹² U noći s 3. 11. dolazi do napada pripadnika Zelenog kadra na Ludbreg, iz smjera Selnika. Mještani su organizirali obranu naselja sa stražama i barikadama na prilazima mjestu. U oružanom sukobu koji je uslijedio, ranjeno je dvadesetak napadača. U obrani se istaknuo oružnički stražmeštar Janko Belošević.¹³ Barun Rauch uhapšen je krajem studenog 1918. i odveden u Zagreb. Optužen je za veleizdaju jer je bio protiv Svetozara Pribićevića. U zatvoru je Pavle Rauch ostao do Božića, a onda je interniran u kući svog brata Gejze u Kapucinskoj ulici. Tek je od veljače 1919. interniran u Martijancu gdje mu je dvorac u međuvremenu opljačkan, stoka razgrabljena, a oranice podijeljene.¹⁴

Pod geslom „Sloboda“, napadači su oštećivali državnu imovinu, razbijali željezničke vagone, provaljivali u državne urede i domove imućnijih. Na području Malog Bukovca odbijen je napad naoružane mase na načelnika općine Kuzmića i njegove prijatelje, trgovce Sterna i Weissa. Oni su već prije pretpostavili da će doći do napada na njih pa su angažirali oružnike da ih čuvaju od pljačke. Organizirali su i Narodnu stražu pa napad nije uspio. U napadu je jedan napadač poginuo, a osmero ih je ranjeno. To je izazvalo bijes u narodu pa su načelnik Kuzmić i njegovi prijatelji napustili mjesto pod okriljem vojske koja im je pomogla skloniti svu vrijedniju imovinu.¹⁵ Nakon ovih napada situacija se smirila.¹⁶ U zaštitu sela uključili su se i pojedinci, a selo Selnik čuvalo je društvo *Kršćanski mladići* pod pročelnikom Mijom Jelakovićem. On je u Zagrebu dobio 20 pušaka i 600 naboja municije za obranu Selnika, Sigeca i Slokovca, no to mu je oružje oduzeto od strane ludbreškog stražmeštra Ličanina zbog čega se Jelaković žalio Narodnom

---

¹¹ Marija WINTER: *Seljački nemiri u ludbreškom kotaru koncem 1. svjetskog rata 1918.*, rukopis.

¹² DRETAR, *Židovi u ludbreškom kraju*.

¹³ WINTER, *Seljački nemiri*, rukopis.

¹⁴ Mira KOLAR: *Razmišljanja o gospodarsko-društvenoj povijesti Ludbrega i ludbreške Podravine od 1918. do 1941. godine*, članak u rukopisu.

¹⁵ Isto kao 13.

¹⁶ U matici umrlih Sveti Đurđ (1915.-1940.) zabilježeno je još dvoje mrtvih u nemirima: Stjepan Rendić (33) iz Sesveta i Gjuro Magdalenić iz Komarnice (28). Pokopani su na mjesnom groblju u Svetom Đurđu.

vijeću u Zagreb. No, potrebe za posebnom intervencijom nije bilo jer je nakon toga zavladao relativno mirno stanje.¹⁷

Slika 2. Raspelo podignuto u znak zahvalnosti za povratak vojnika Jambrušića iz Velikog rata (1918.), Slanje, foto M. Dretar

3. EPIDEMIJA ŠPANJOLSKE GRIPE

Tabela 1: Broj stanovnika u ludbreškom kraju¹⁸

Godina	kotar Ludbreg- stanovnici	općina Ludbreg - stanovnici
1910.	28 024	10 652
1921.	27 748	10 637
1931.	29 230	11 707

¹⁷ HDA, Narodno vijeće SHS, Z00668827, presnimka dokumenta.

¹⁸ KOLAR-DIMITRIJEVIĆ, Mira: *Privredne i socijalne prilike ludbreškog kotara u međuratnom razdoblju*, Ludbreg, (1984.), 259.

Izračunato prema M. Korenčiću, ustanovljeno je da je najviše žitelja živjelo u općini Ludbreg, a dvostruko manje u općini Martijanec. Prvi poslijeratni popis (1921.) ustanovio je manjak od 276 stanovnika 1921. godine. Najviše su izgubile općina Rasinja (-181) i Mali Bukovec (-98).

Epidemije zaraznih bolesti često su pogađale stanovništvo ludbreškog kraja.¹⁹ Zbog ratnih prilika (pojačane neishranjenosti, nestašica sve vrste robe, lijekova, pojačanog rada na imanjima), stanovništvo je postalo podložnije epidemijama koje su proširile iz okolice. Liječnička skrb bila je skromna i skupa. Djelovali su dr. Blaž Ilijanić, dr. Magdić te ranarnik Emanuel Kollay. U Ludbregu je postojala i ljekarna obitelji Kon. No, bolesti su svejedno odnosile živote ljudi svih dobi.

Najprije su se 1918. raširile zarazne crne koze, a krajem godine pojavila se jedna od najvećih pošasti u ljudskoj povijesti – influenza ili španjolska gripa. Epidemija zaraznog H1N1 virusa zahvatila je gotovo cijeli svijet. Bolest bi kod pacijenta započela povišenom temperaturom, bolovima u zglobovima, glavoboljom. Uskoro bi virus zahvatio cijelo tijelo pa je bolesnik počeo teško disati, puls se ubrzao, nastupilo bi krvarenje iz nosa ili kod kašlja, nastala bi opća malaksalost, a uskoro agonija i smrt.²⁰ Nejednom se dogodilo da se bolest brže proširila među djecom koja su i zajedno spavala pa je bilo kuća koje su izgubile više djece. U Ludbregu su prvi smrtni slučajevi zabilježeni 25. 9. 1918. kada su preminuli Josip Vidović iz Hrastovskog te Terezija Premec iz Vinograda. Oboje su bili u zreloj dobi. A onda je tokom listopada i studenog umrlo još tridesetak osoba svih dobi – od jednogodišnje djece do osamdesetgodišnjih staraca. Posljednja žrtva gripe bio je devetomjesečni Franjo Medjimorec iz Apatije koji je umro 28. 12. 1918. U roku od samo tri mjeseca umrlo je 80 ljudi, od toga čak 35 od španjolske gripe. Usporedbe radi, tokom cijele 1916. umrlo je 119 ljudi.²¹

U općini Martijanec stanje je bilo još gore. Tokom 1917. polovica umrlih bila je od griže koja se pojavila u srpnju, a prestala potkraj studenog, no povremeno se pojavljivala i tokom 1918. Najviše je zahvatila pučanstvo sela Hrastovljan, Čičkovina i Madaraševac. *Španjolka* je započela 16. listopada 1918. te je do kraja prosinca umrla 71 osoba, a od ostalih uzroka smrti njih 16. Najviše umrlih bilo je u Vrbanovcu, Slanju i Poljancu. Mladi Nikola Blažin iz Čičkovine zadnja je evidentirana osoba umrla od gripe (2. 1. 1919.).²²

Ni u općini Sveti Đurđ nije bilo bolje – tamo je potkraj 1917. godine 37 osoba umrlo od griže, najviše njih u Hrženici. Zatim se početkom 1918. pojavila bolest

---

¹⁹ WINTER, *Iz povijesti Ludbrega*, sv. 2, 191-200.

²⁰ https://en.wikipedia.org/wiki/Spanish_flu.

²¹ Matični ured Ludbreg, Matica umrlih Ludbreg 1909.-1944.

²² Matični ured Ludbreg, Matica umrlih Martijanec 1906.-1922.

crnih koza, a čak 50% (od 70 ukupno) umrlih bilo je od te bolesti. A onda je prvim danom listopada španjolska gripa otela prvu žrtvu – mladu trinaestogodišnju Magu Dovečer iz Struge. Do kraja godine umrlo je od te bolesti 76 osoba, što je oko 70% od svih umrlih.²³ Župnik Julio Bozetti zabilježio je rečenicu da su smrti bile tako nagle da je rijetko tko stigao primiti sakrament umirućih. Na bukovečkom području polovicu umrlih predstavljali su bolesnici od gripe. 12 njih umrlo je od te bolesti u Malom Bukovcu, a po 8 u Velikom Bukovcu, Kapeli i Selnici. Sporadičnih slučajeva smrti od španjolske gripe bilo je još do mjeseca studenog 1919.²⁴

4. POLITIČKE PRILIKE 1918.-1920.

Primitak vijesti o novoj državnoj tvorevini bio je dvojak. Dio ljudi bio je oduševljen trenutkom raskidanja stoljetnih veza s Austrijom i Ugarskom. Neprijateljstvo prema habsburškom caru bilo je izraženo još tijekom rata, češće među pravoslavnim pučanstvom. Bilo je i slučajeva gdje se radi krivo izgovorenih riječi završilo na robiji – takav je slučaj pravoslavnog seljaka Koste Popovića iz Segovine koji je osuđen na osam mjeseci teške robije jer je navodno „(...) izrazio želju da Srbi nadoladaju i da dođu u Ludbreg“.²⁵ Slično je prošao i Tomo Petrić iz Bolfana, isto pravoslavac, koji je navodno poticao seljake na mržnju prema rimokatolicima. Osuđen je na mjesec dana zatvora.²⁶ Bilo je i neobičnih situacija poput one gdje je Predstojništvo kraljevske kotarske oblasti u Varaždinu od jalžabetske općine tražilo podatak ima li kuća prekrivenih crijepom u bojama srpske trobojnice.²⁷ Sada, nakon propasti Monarhije, ti su ljudi došli na svoje. Krajem studenog 1918. pristigli su i prvi odredi srpske vojske u ove krajeve. 18. studenoga 1918. jedan izviđački odred srpske konjice oko podneva je iz Ludbrega ušao u Varaždin. Na ulazu u grad srdačno ih je dočekalo više vojnika i časnika te građani koji su ih srdačno pozdravljali.²⁸ Među pristašama nove države bila su i trojica domaćih ljudi koji su bili dobrovoljci u Jugoslavenskom odredu u Rusiji. Za svoju su borbenost nagrađeni vlastelinskom zemljom, a zauzvrat su podržavali državni režim. Poslije su završili u četničkom pokretu, iako su bili Hrvati.²⁹

No, dok su s jedne strane pozdravljali novu državu, ludbreški župnik Bočkaj istovremeno je zapisao da je „(...) proglašenje slobode primio narod ovog kraja

---

²³ Matični ured Ludbreg, Matica umrlih Đurd 1915.-1940.

²⁴ Državni arhiv Varaždin, fond 543, Matična knjiga umrlih župe Veliki Bukovec 1894.-1918.

²⁵ *Hrvatsko pravo*, 518/1914.

²⁶ *Hrvatsko pravo*, 115/1914.

²⁷ Damir HRELJA: *Općina Jalžabet*, Jalžabet, 2013., 95.

²⁸ *Volja naroda*, 23/1918., str. 4-5.

²⁹ WINTER: *Iz povijesti Ludbrega i okolice*, 131-132.

neočekivano i vrlo rezervirano ne mogav se potpuno snać, poput bolesnika koji se nakon dugog i teškog sna probudi“.³⁰ Bilo je onih koji su naviknuti na veze s ostalim dijelovima bivše Monarhije, velik broj plemića, ali i građana držao je posjede s obje strane Drave koja je sada postala državnom granicom.³¹ Kako je u sastav nove države ušlo Međimurje, kotar Ludbreg pomaknut je s granice (osim Đelekovca). U Mali Bukovec pristigla je grupa srpskih pograničnih stražara pod zapovjedništvom nekog Laze Nikolića. Njegovo držanje prema domaćim ljudima opisao je lokalni kroničar Bakarić: „(...) Prema svojoj žučljivoj, naprasitoj, oholoj ćudi, prema svom osornom i bezobraznom te tiranskom postupku s ljudima bio je strah i trepet mjesta i okolice. Nosio je o pojasu revolver, a u ruci i petkom i svetkom veliki pleteni korbač, pa bi čovjeka bilo ma gdje, bilo danju, bilo noću, i ma pred kim po miloj volji izbatinao po rukama, po nogama, po hrptu. A bilo mu je to lako činiti jer je kraj sebe neprestano imao svoje vojnike, Srbijance. Kada bi svezanog čovjeka batinao, ovi su to gledali, a kad bi odvezan, ovi bi vojnici u njega uperili puške i bodove, a Lazo bi uz viku i psovku batinao, a oni bi ga gurali i tjerali“.³² Bakarić nadalje opisuje divlju Nikolićevu ćud te batinjanja u Legradu i Đelekovcu. Narod se smirio tek kada je Nikolić uhvaćen u krijumčarenju robe u Mađarsku te je nad njim otvorena istraga. O lošem postupku srpskih vojnika još se dugo pričalo te se koristilo kod prigovornja ujedinjenju sa Srbijom.

Političko razmišljanje ludbreškog pučanstva preklapalo se u najvećoj mjeri s Hrvatskom seljačkom strankom. Još od kada je Stjepan Radić 1908. po prvi puta izabran u Sabor upravo u ludbreškom kotaru, ovaj se kraj smatrao *Port Arthurom* HSS-a. Veliku podršku Radić je imao među uglednijim seljacima u Novom Selu, Župancu i ostalim selima.³³ Na izborima 1920. lista HSS-a dobila je 1301 glas, naprama 34 glasa ostalih šest lista. Zanimljivo da komunisti Slavka Kavurića nisu dobili ni glasa. Seljačka stranka pobjedila je i u općini Rasinja gdje je živjelo brojnije srpsko pučanstvo. Radić i HSS zadržali su veliku potporu u cijelom međuratnom razdoblju.³⁴ To se vidjelo i kod lokalnih izbora koji su se održali 30. ožujka 1924. za općinu Ludbreg. „(...) Kako je bilo predvidjeti, narod je listom izabrao za nove odbornike sve same pristaše HRSS. Izbor bijaše obavljen u podpunom redu“.³⁵

---

³⁰ Isto, 130.

³¹ Slučaj mlinara Andre Janija iz Luke koji je imao problema s pristupom vinogradu u Mađarskoj (*Narodno jedinstvo*, 16/1923, str. 3.

³² Isto kao 29, 130-131.

³³ Vlado MAĐARIĆ: „Revolucionarne tradicije i razvoj modernog naprednog i revolucionarnog pokreta u bivšem kotaru Ludbreg do 1941. godine“, u *Ludbreg*, monografija, Ludbreg, 1984., 284-285.

³⁴ WINTER, 132-133.

³⁵ *Hrvatsko jedinstvo*, 39/1924., str. 3.

Slika 3. Doček Stjepana Radića na glavnom ludbreškom trgu (1919.), priv. arhiv

Među političkim aktivistima ostalo je upamćeno i ime Stjepana Dojčića iz Ludbrega. Taj povratnik iz Amerike i bivši mitrovački zatvorenik, osuđen kao atentator na komesara Škrleca, otvoreno je ustao protiv agrarne reforme i prodaje vlastelinske zemlje seljacima. Ostao je upamćen kao agitator boljševičkih ideja i konfrotaciji s Radićevim seljaštvom. U tu je svrhu tiskao knjižicu *Tko je lopov? Stjepan Dojčić ili Stjepan Radić*. Stalno je bio među seljacima. 2. ožujka 1919. Dojčić okuplja veliku skupštinu na kojoj se okupilo 6.000 seljaka koji su protestirali protiv vladine socijalne politike, tražili oduzimanje plemićkih posjeda i kažnjavanje ratnih profitera. „Što može seljaštvo i radništvo i očekivati od takvih vlada i parlamenta? Ništa. Svijesno i pametno seljaštvo i radništvo znade da nema što od njih očekivati, a niti ono očekuje, već se je počelo sve više i više ufati od sebe i svoju solidarnost. I kada nebi bilo bajunete i mašinskih pušaka, već bi im odavno odzvonilo.“³⁶ Dojčić je bio sklon programu Komunističke stranke. Nakon što se zauzimao za od žandara pretučene seljake, osuđen je na dva mjeseca zatvora. Potom se vratio u Sjedinjene Američke Države gdje je nastavio sa propagiranjem svojih revolucionarnih ideja među hrvatskim iseljenicima.³⁷

³⁶ Ivan ČIZMIĆ: „Stjepan Dojčić, atentator na komesara Ivana Škerleca 1913.“, u Ludbreg, 1984., str. 500.

³⁷ Isto.

5. GOSPODARSKE PRILIKE³⁸

Slika 4. Prvi ludbreški autobus hotelijera Viktora Fizira, priv. arhiv

Ratne godine ujedno su i posljednje godine veleposjeda na širem ludbreškom području jer nakon 1918. započinje njihova propast. 1914. godine umire knez Edmund Batthyany s kojim izumire palatinska loza te velikaške obitelji. Još je u vrijeme njegova oca Geze, veleposjed Ludbreg davan u zakup. Novi gospodari bili su tvrtka Kartsak i Eugen Riedl koji više ne gospodare tako dobro. Edmundov nasljednik, grof Ladislav Bathhyany-Strattman, bio je posljednji službeni vlasnik veleposjeda – po raspadu Austro-Ugarske prodaje ovaj veleposjed i ta obitelj, nakon više od dva stoljeća, zauvijek prestaje biti povezana s Ludbregom.

Radi raspodjele zemlje, osnovani su agrarni odbori koji su počeli po svojoj volji dijeliti polja, livade i zasađene oranice. Vlasnicima veleposjeda ustanovljen je maksimum, tek kasnije dobili su slabija zemljišta, lošije puteve i slično. Iako su Inkeyevi i Rauchovi imali naše državljanstvo, postalo je očito da je njihova održivost na veleposjedima nemoguća, pa je i barun Rauch odselio u Zagreb. Ono što je ostalo od posjeda u Martijancu, preuzeli su zet Vuk pl. Vučetić i kći

---

³⁸ Odlomak većim djelom zasnovan na tekstu iz članka Mire KOLAR: *Razmišljanja o gospodarsko-društvenoj povijesti Ludbrega i ludbreške Podravine od 1918. do 1941. godine* (neobjavljen rukopis).

Elizabeta. Kroz agrarnu reformu posjedi više nisu mogli normalno funkcionirati. Sezonski poljoprivredni radnici nisu htjeli raditi na posjedu za male nadnice, pa nisu imali čime ni platiti najamnu snagu za obradu zemlje. Župnici su također ostali bez zemlje koja su pripadala crkvenoj župi. Veleposjednicima je oduzeta većina posjeda, a ono što im je tada bilo dodijeljeno počeli su prodavati kako bi preživjeli. Ratarska proizvodnja podbacuje i mnogo je manja u odnosu na prijeratno vrijeme.

Posjednici Ludbrega knezovi Batthyany dočekali su 1915. s posjedom od 9.332 jutra³⁹ i bili su u dobrim odnosima sa seljacima, ali su rijetko živjeli u Ludbregu. Budući da nasljednici nisu bili državljani nove države, zemlje veleposjeda u zakupu Riedla 1919. pale su pod upravu države. Oko 6.000 jutara zemlje došlo je u ruke seljacima po dosta visokim cijenama, posredstvom velike zagrebačke tvrtke "Braća Berger, trgovina drvom d. d." koja je posjede kupljene od vlasnika rasparcelirala i zemlju rasprodala seljacima. Na bivšem posjedu nastale su i nove tri ulice, a nestao je i nekad prekrasan perivoj. Seljaci su raspoloživu zemlju kupovali po dosta visokim cijenama, te su se mnogi morali zadužiti kod banaka radi kupnje zemlje. Oranice, dvorac i gospodarske zgrade dane su u zakup Lajošu Gajeru, a preostale šume su dane u zakup tvrtki "Kartsak" (Karton Sack). Tako je upravo u ovoj zadnjoj fazi veleposjed devastiran, a dvorac više nije čuvan kao povijesna baština.

Veleposjed u Martijancu ušao je u agrarnu reformu s površinom od 787 jutara, a vlasniku je ostavljeno 490 jutara. Ta zemlja nije bila samo u ludbreškom kotaru, već i u Crikvenici i drugdje, jer su vlasti kako bi dobile pravo na oduzeće što veće površine nastojale objediniti sve posjede istog vlasnika.⁴⁰ Poslije rata Rauchov mlin „Sv. Martin“ dobio je ime „Nevenka d. d.“. Unutarnji članovi bili su Vuk pl. Vuchetić i mlinar Franjo Šoš iz Martijanca. Vanjski članovi bili su Pavao Rauch, s ulogom od 200.000 kruna, Marija pl. Jellachich, posjednica iz Zagreba s 50.000 kruna i Stjepan pl. Vučetić, pukovnik u miru sa 10.000 kruna.⁴¹ Zbog netrpeljivosti seljaka prema bivšem banu, mlin je jedva omogućio preživljavanje obitelji Vučetić koja se smjestila u maloj kući kraj dvorca, jer u hladnom i velikom dvorcu bez velikih prihoda nije bilo moguće živjeti. Kad je zapaljena velika žitnica i sijeno u Hrastovljanu, stoka se nije imala čime hraniti.⁴² Bio je to kraj moderne Rauchove farme simentalskih goveda. Pavle Rauch se povlači u svoju vilu u Crikvenici, a kćerka Elizabeta i zet Vuk Vučetić Brinjski nastanili su se u maloj

---

³⁹ Zdenka ŠIMONIĆ-BOBETKO: *Agrarna reforma i kolonizacija 1918.-1941.*, Zagreb, 2000., 206.

⁴⁰ Z. ŠIMONIĆ-BOBETKO, 2, n. dj., 409.

⁴¹ Državni arhiv u Zagrebu, Trg. obrt. komora, registar br. 40113. Mlin je upisan u registar 7. X. 1921.

⁴² WINTER, *Iz povijesti Ludbrega*, 1, 128.

gospodarskoj kući kraj dvorca u Martijancu, te jedva preživljavaju ušuroom od mlina. Pavle Rauch umire 1933. U Martijancu je 1921. osnovana agrarna zajednica u čijoj su upravi bili Blaž Jakopec, Lovro Vuk, Lovro Valdec i Dragutin Sokac iz Križovljana.⁴³ Ova zajednica, kao i druge agrarne zajednice, nastoji zajedničkim radom olakšati ekonomsko i kulturno stanje svojih članova, osobito onih koji su agrarnom reformom dobili zemlju.

Slika 5. Mlin u Martijancu, 1922., priv. arhiv

Imanje Inkeyevih u Rasinji, bilo je najveće u čitavoj regiji, ali se već prije 1918. počelo rasprodavati jer su vlasnici loše gospodarili dobrom. Baruni Inkeyi sagradili su tu novi dvor, a staru su tvrđavu 1930. prodali vlasniku rudnika Takaču.⁴⁴ U agrarnu reformu ušli su s posjedom od 4650 jutara. Posjedu su pripadale i već prodane zemlje, kao i zemlje neupotrebjive za obradu i 1604 jutara šuma, pa je nakon oduzeća 2400 jutara vlasniku ostalo vrlo malo zemlje.⁴⁵ Udaljavanje vodećeg člana obitelji od rada na zemlji i zaduživanje nije omogućilo prelazak na raci-

⁴³ Državni arhiv u Zagrebu, TOK, sudb. stol Varaždin, registri d. d. i zadruga, br. 40115, str. 25.

⁴⁴ M. KOLAR-DIMITRIJEVIĆ, "Đuro i Tomo Takač iz Rasinje i revolucionarni radnički pokret", *Po-dravski zbornik*, Koprivnica, 1985., 48-55.

⁴⁵ Z ŠIMONČIĆ-BOBETKO, 2, n. dj., 301.-313. Vlasnici su se borili za supermaksimum, ali su i agrarni interesenti bili sve agresivniji i konačno je dobro toliko smanjeno da su vlasnice Gabriela i Ludmila još mogle samo životariti nakon što se Mirko Inkey ubio.

onalno poslovanje poslije Prvoga svjetskog rata, osobito kada su seljaci u proljeće 1919. zaposjeli najbolje, već zasađene oranice, te su vlasnici ostali bez sredstava za preživljavanje. Radikalna agrarna reforma ostavila je vlasnicima slaborodnu zemlju od koje nisu mogli živjeti. Mirko je počinio samoubojstvo zapavši u dugove, a majka i sestra su vrlo skromno živjele u omanjoj kući kraj dvorca, preživješi i Drugi svjetski rat.

Posjed Draškovića imao je 1919. po gruntovnici 36.535 jutara. Iako je prvotno predloženo za eksproprijaciju 10.452 jutara, oduzeto im je oko 756 jutara na raznim mjestima. Posjed u Velikom i Malom Bukovcu ostao je gotovo neokrnjen.⁴⁶ Uz mlin su podignute pilana, ciglana i tvornicu žeste koja je poslije 1920. morala biti zatvorena vladinom odredbom. Pavle Drašković, agronom, navodnio je zemlju izgradnjom kanala vodeći gospodarstvo racionalno, pa se zato i održao kao jedini plemićki veleposjed na tom području.

Veleposjed Branka i Stanka Toplaka u Kapeli-Dubovici bilo je među manjima. Budući da su Toplakovi sudjelovali u ratu kao solunski dobrovoljci, dobili su maksimalne povlastice u zadržavanju svojeg imanja. Iako politički privilegirani, vlasnici su sami uništili posjed zaduživši se za 250.000 dinara kod Privilegirane agrarne banke, te su poslije 1932. počeli prodavati dijelove zemlje.⁴⁷

No, ni nadarenici sa zemljom nisu dobro prošli. Dobili su premalo zemlje, a iscrpljivanjem te zemlje kroz više godina bez negnojenja ostajali su bez ičega, te su morali odlaziti u gradove na rad ili se potpuno iseliti. Seljak je uskoro shvatio da agrarnom reformom nije dobio ništa i da mu je u međuratnom razdoblju lošije nego prije, kada je mogao računati da će mu u nevolji pomoći župnik ili veleposjednik. Strani kapital nije htio ulaziti u ovako nesigurno i od željeznice udaljeno područje, stoga je industrijalizacija izostala, a ono što je postojalo do 1918., sada je prestajalo s radom. Tako su brojni mlinovi i pilane prestali raditi, a špekulacijom u Koprivnici likvidirane su i velike tvornice Uljara i Danica, tvornica gnojiva, te se bezzemljaši više nisu imali gdje zaposliti. Započinje ponovno traženje posla u inozemstvu, što je do Drugog svjetskog rata poprimilo doista velike razmjere. Na to svakako utječe i blizina granice, ali i gotovo potpuna propast veleposjeda kroz agrarnu reformu.

Iako ni prije rata gospodarske prilike nisu bile posebno povoljne, ratom se pogasila gotovo svaka ekonomska inicijativa. 1917. raspuštena je zbog ratnih prilika vjeresijska udruga Ivana Prijatelja pa je dostupnost novca otežana.⁴⁸ Zbog

---

⁴⁶ Z. ŠIMONČIĆ-BOBETKO, *Agrarna reforma i kolonizacija*, 2, n. dj., 247-248.

⁴⁷ M. KOLAR-DIMITRIJEVIĆ, *Privredne i socijalne prilike*, 265.

⁴⁸ WINTER, M.: „Kulturno-prosvjetna društva u Ludbregu i okolici“, u Ludbregu, 1984., 444.

nedostatka radne snage, mnoga su polja ostala neobrađena. U nekim je krajevima intervenirala lokalna samouprava pa je tako grupa kolonista iz Varaždina i Ludbrega usmjerena prema Orehovici gdje su pomagali u obradi polja.⁴⁹ U okolicu Ludbrega došla je povećana grupa srpskih i ruskih zarobljenika. Dio njih bio je smješten u ludbreškom mlinu i zgradama na vlastelinstvima. Zarobljenici su bili uključeni u sve poljoprivredne poslove na vlastelinstvima.

Gospodarstvo je ipak nastavilo nekim svojim tokom, ujesen 1917. na području Ludbrega niknule su dvije privredne inicijative – Ludbreška tvornica crijepa i glinene robe te Sredotočna pecara žeste. Iste su upisane u Trgovački registar u Varaždinu. Tvornica crijepa je nastavila s proizvodnjom i poslije rata te je proširila svoju djelatnost.⁵⁰ Iste je godine osnovano Gospodarsko društvo u Rasinji koje je započelo s djelovanjem tek nakon rata. U dvadesetima započinje gospodarski oporavak, jačaju sajmovi u Ludbregu, 1922. Ludbreg je središte konjogojstva Varaždinske županije.⁵¹ Vraća se sve više povratnika iz Amerike. Broj članova Saveza hrvatskih sindikata narastao je do 120. Uvodi se i autobusna linija između Ludbrega i Varaždina.⁵² Gospodarstvo koje je počivalo na poljoprivredi jačalo je sve do Velike gospodarske krize 1929.

DRUŠTVENI ŽIVOT

Za vrijeme rata, zbog odlaska muškaraca na bojišta, mnoga su društva i udruge gotovo prestale s radom. Vatrogasci više nisu organizirali svoja poznata druženja, već su se okupljali samo prilikom požara. Nakon rata dolazi do obnove rada društava. Do 1918. vatrogasna su društva već postojala u Ludbregu te u osam sela, a u razdoblju 1918.-1926. osnovana su dobrovoljna vatrogasna društva u Hrastovskom (1923.), Slokovcu i Svetom Petru (1926.). Vatrogasci su osim predanog rada na zaštiti od požara okupljali veći broj osoba kod proštenja, seoskih zabava, humanitarnih akcija, sprovoda itd.⁵³

---

⁴⁹ *Hrvatsko pravo*, Varaždin, 21/1915.

⁵⁰ *Hrvatsko pravo*, Varaždin, 40/1917.

⁵¹ *Narodno jedinstvo*, 22/1922, str. 4.

⁵² KOLAR-DIMITRIJEVIĆ, *Privredne i socijalne prilike*, 266.

⁵³ WINTER, *Iz povijesti Ludbrega*, sv. 2, 260-261.

Slika 6. DVD Mali Bukovec 1923., priv. arhiv

U Ludbregu je Hrvatska pučka knjižnica i čitaonica obustavila svoj rad. Po završetku rata, u siječnju 1919. nastavlja sa svojim djelovanjem. 1920.-22. u selu Duga Rijeka, oko 10 km južno od Ludbrega učiteljela je Bela Krleža, a s njom je povremeno živio i suprug Miroslav. Među kalničkim brežuljcima i šumama napisao je znameniti *Vučjak*. Pričalo se da se često spuštao do Steinerove gostione u središtu Ludbrega i do pošte odakle je slao svoje debele spise u zagrebački HNK.⁵⁴ Trgovac tekstilom Rudolf Appler bio je dugogodišnji predsjednik Kulturno-prosvjetnog društva u Ludbregu, osnovanog 1922. godine sa zadaćom pomaganja i usklađivanja kulturnih i prosvjetnih organizacija. Rad je obnovio i Mješoviti pjevački zbor „Podravina“ koji je 1923. priredio velebni koncert zajedno s zborovima iz Kuzminca, Varaždina i Koprivnice.⁵⁵ Idućih godina osnovana su pjevačka društva u Poljancu, Martijancu i Svetom Đurđu. U Ludbregu su djelovali Salonski orkestar te Diletantsko glumačko društvo, organizirani su plesni tečajevi i glazbena škola.⁵⁶

⁵⁴ Mladen KERSTNER: „Miroslav Krleža i naši krajevi“, *Ludbreg*, Ludbreg, 1984., 491-492.

⁵⁵ *Narodno jedinstvo*, 31/1923, str. 3.

⁵⁶ Winter, *Iz povijesti Ludbrega*, sv. 2, 261-298.

Slika 7. Salonski orkestar u Ludbregu, oko 1923. priv. arhiv

Slika 8. Teniski klub u Ludbregu, oko 1922., priv. arhiv

Godine 1919. mladež osniva Športski klub s nogometnom, plesnom, biciklističkom i hrvačkom sekcijom. Pet godina kasnije osnovan je i Hrvatski sokol s muškom i ženskom grupom. Prvi starosta bio je hoteljer Viktor Fizir, a predsjednik Ljudevit Vrančić, bankarski činovnik.⁵⁷ Članstvo među mladeži bilo je gotovo pa obavezno. Vježbalište je bilo u nekadašnjoj velikoj plesnoj dvorani dvorca Batthyany. Mladež je često nastupala na sokolskim sletovima u okolici. Ludbreški trgovac Zlatko Weinrebe bio je jedan od suosnivača i nogometaša NK Podravina. Prva međuklupska nogometna utakmica odigrana je 1919., između koprivničkog i ludbreškog kluba. Nedugo poslije osnovan je i Teniski klub. Židovi su bili najbrojniji igrači, a igralište se nalazilo podno sinagoge, uz kanal rijeke Bednje. U Teniski su se klub učlanjivali većinom članovi elite i intelektualci pa je Klub ostao zatvoren za šire slojeve.

U međuratnom razdoblju napredovalo je i školstvo. Povećao se broj polaznika škola, iako je nastava ponegdje kasnila zbog sudjelovanja djece u poljoprivrednim radovima. Kako su se u nekim školama pojavile zaraze poput trahoma, šarlaha, malarije i tuberkuloze, započela su organizirana cjepljenja učenika u školama.⁵⁸ U školi u Svetom Đurđu radio je nakon Prvog svjetskog rata učitelj Zlatko Špoljar, pedagog, skladatelj, pisac, melograf. U razdoblju od 1919. do kraja 1924. pokreće niz autorskih i izdavačkih pothvata, od pjesmarica namijenjenih nastavi, prijevoda iz svjetske dječje književnosti, izdanja vlastitih priča za djecu, literature o narodnom melosu Podravine. U suradnji s izvrstnim ilustratorom Jurajem Potočnjakom pokrenuo je školski list „Čarobno vrelo“ koje je postiglo veliku popularnost u hrvatskim školama.⁵⁹ Prvog listopada 1922. počela je s radom Viša pučka škola u Ludbregu i to za 5. razred. Ravnajući učitelj bio je Nikola Miškulin.⁶⁰

U ljeto 1925. organizirana je svečana proslava tisućgodišnjice hrvatskog kraljevstva, novine navode da takvu proslavu Ludbrežani još nisu vidjeli: „Dne 25. i 26. o. mj. slavili su Ludbrežani i okolica pod vodstvom domaćeg hrv. Sokola tisućgodišnjicu hrv. kraljevstva. Tom prilikom pošli su iz Varaždina pješачki i konjanički Sokol, a došao je i hrv. Sokol iz Ludbrega i Varažd. Toplica. Dana 25. uvečer, uza svu kišu i nevrjeme, Ludbrežani su dostojno slavili bakljadom i glazbom. Sutradan sva su ludbreška društva, seoske organizacije i seoska vatrogasna te pjevačka društva stigla u Ludbreg i smjestila se kod ulaza u mjesto na cesti Lud-

---

⁵⁷ VRTULEK, Franjo: *Ludbreg*, novo štivo, Ludbreg 2005, 75-78.

⁵⁸ VRTULEK, Franjo: *Sesvete Ludbreške*, Ludbreg 2006., str. 35.

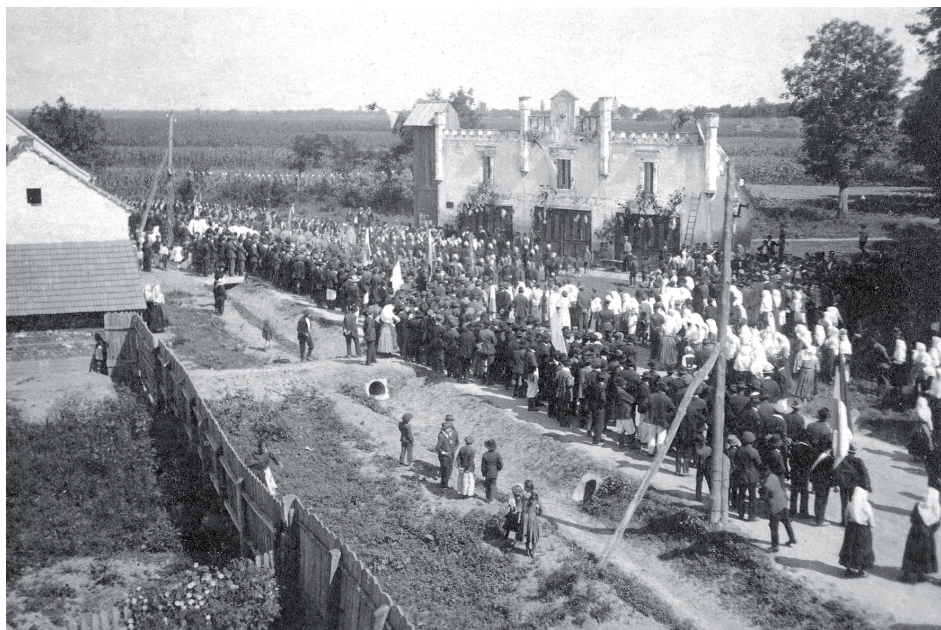
⁵⁹ MANOJLOVIĆ, Zorica: „Podravina u rukopisnoj ostavštini Zlatka Špolara“, *Podravski zbornik 44*, Koprivnica, 2018., str. 115-126.

⁶⁰ *Narodno jedinstvo*, 6/1921, str. 4.

breg-Varaždin, da dočekaju hrv. Sokole iz Varaždina. Čim su ovi stigli, pozdravljeni su bili gruvanjem mužara i bratskom dobrodošlicom od domaćeg staroste. Svrstala se je ogromna povorka, predvođena sa mnoštvo seoskih glazba, kao i vrlo dobrom legradskom glazbom. Mjesto je bilo divno iskićeno zelenilom i zastavama, a po ulicama bili su dignuti mnogobrojni slavoluci. Povorka je došla do trga, gdje se je svrstila, nakon čega je Dr. Uršić pozdravio sve prisutne ocrtavši u kratko značenje ove proslave, kao i našu prošlost punu patnja i muka, ali slavnu jer kao narod i država živimo, dok u nama živi hrv. nacionalna svijest. Nakon pozdrava, služio je tamošnji kapelan svečanu službu božju pod otvorenim nebom na trgu. Poslije mise slijedila je posveta spomen-lipe, a nakon toga propovijed istarskog izbjeglice, dobrog Hrvata, našeg svećenika, koji je dirljivim riječima pozdravio sav kršćanski puk i pridošle Sokole, stavljajući im na srce dobrobit i spas hrvatske domovine. Govor Dra. Uršića bio je popraćen skladnim pjevanjem mjestnog zbora ludbreškog pjevačkog društva Podravina, a propovijed svećenika vrlo lijepim pjevanjem Hrvatskoj po seljačkom pjevačkom društvu iz Kuzminca. Ovo je pjevačko društvo uopće pokazalo toliku spremu u pjevanju, toliko znanja i tehniku, da su svi ostali zapanjeni nad uspjehom rada tog seljačkog pjevačkog zbora. Poslije podne bila je javna vježba hrv. Sokola iz Ludbrega, Varaždina i Varažd. Toplica koja je vrlo lijepo uspjelo. Nastupili su članovi i članice u prostim saveznim vježbama, te varažd. gimnazijski pomladak sa skupinama. Var. prednjaci vježbali su ruče i preču. Nakon nastupa pješaka, došli su konjanici, koji su obavili figurativno gašenje, na tvrdom terenu, uslijed česa nije ova vježba mogla biti potpuna. One točke, koje su se mogle izvesti, izvedena su najvećom točnošću. Poslije javne vježbe obdržavala se vrlo uspješna pučka zabava, na kojoj su varaždinske Hrvatice uspješno prikazivale od Dr. Smrekara „Na Duvanjskom polju“. Zabava je protekla u oduševljenju. Vanjski Sokoli i vanjska društva otišla su iz Ludbrega oko 10 sati u noći, nekoja i kasnije, dok su domaći ostali, da se veseloj zabavi sjete kod stola i razgovora lijepe proslave (...)“.⁶¹

---

⁶¹ *Narodno jedinstvo*, 11/1925, str. 1. (Pritom se zbio i incident kada je netko namazao kuću obrtnika Mađarića).

Slika 9. Svečana proslava 1925. u Ludbregu, priv. arhiv

Slika 10. Svečana proslava u Ludbregu 1925., razglednica, vl. M. Dretar

Ova proslava kod Ludbrežana je itekako ostala upamćena, a prigodno zasađena lipa i danas krasi središnji Trg Svetog Trojstva u centru Ludbrega.

ZAKLJUČAK

Prvi svjetski rat ostavio je velike posljedice na život ljudi u cijeloj Europi, ali i u kotaru Ludbreg. Unatoč poduzetim povijesnim istraživanjima, velik dio građe do danas je ostao nedostupan. U Ludbregu se ne nalazi nijedno spomen obilježje žrtvama rata, kao ni koletaralnim žrtvama. Poslije rata okolnosti su se toliko promijenile da i svjetska historiografija označava to prijelazom u moderno doba ljudske povijesti. Slična se situacija dogodila u kotaru Ludbreg koji se poslije rata teritorijalno smanjio, a društvene i gospodarske prilike umnogome izmjenile.

Ludbreg se našao u novoj državi, nestalo je velikaša i njihovih veleposjeda, seljaci su djelomično dobili zemlju i šume, počela su se širiti naselja, promijenilo se mnogo toga u društvenom životu Ludbrega i okolice. Ljudi su se privikavali životu bez grofova i knezova, nadničarenja na plemićkim i crkvenim posjedima. Nestanak veleposjeda došao je preneglo, prodaja i podjela zemlje uzrokovala je nesuglasice još nekoliko godina nakon toga. Tragedija *Velikog rata* polako je zaboravljena, a stanovnici ludbreškog kotara svoje su brige posvetili poljoprivredi, obrtima, zdravstvenim i obrazovnim prilikama. Početak dvadesetih obilježio je polaki oporavak gospodarstva, rast broja stanovnika, prometno povezivanje. Razvoj će ugroziti tek Velika gospodarska kriza početkom 1930-ih. Iako davna želja, željeznička pruga Koprivnica-Varaždin koja bi spojila ludbreški kraj i omogućila bolji plasman seoskih dobara, ostvarena je tek 1938. godine, uoči Drugog svjetskog rata. Dvadesete godine donose promjene u političkom shvaćanju, u Ludbregu Hrvatska seljačka stranka neupitno ima najviše pristaša, a Stjepan Radić rado je viđen gost među Ludbrežanima.

Stanovništvo nije odahnulo poslije ovog rata, dvadesetak godina kasnije uslijedio je još gori sukob koji je zahvatio i Podravinu i ostavio neizbrisive posljedice.

LITERATURA

1. Marija WINTER: *Iz povijesti Ludbrega i okolice*, sv. 1, Koprivnica 2000.
2. Milivoj DRETAR: „Prilozi o ludbreškom kotaru u Velikom ratu“, *Podravski zbornik 41*, Koprivnica, 2015.
3. Mira KOLAR DIMITRIJEVIĆ: „Briga Podravine za djecu ugroženu u Prvom svjetskom ratu“ u *Podravina*, vol. 6, Koprivnica, 2006.
4. Hrvatsko pravo, Varaždin, 4/1918.
5. Volja naroda, 19 / 1918.

6. Hrvatski državni arhiv (HDA), Narodno vijeće SHS, Z00668829, presnimka dokumenta.
7. Volja naroda, 26 / 1918.
8. Milivoj DRETAR: *Židovi u ludbreškom kraju: povijesno-demografski prilozi*, Ludbreg, 2010., 113.
9. Marija WINTER: *Seljački nemiri u ludbreškom kotaru koncem 1. svjetskog rata 1918.*, rukopis.
10. Mira KOLAR: *Razmišljanja o gospodarsko-društvenoj povijesti Ludbrega i ludbreške Podravine od 1918. do 1941. godine*, članak u rukopisu.
11. HDA, Narodno vijeće SHS, Z00668827, presnimka dokumenta.
12. KOLAR-DIMITRIJEVIĆ, Mira: *Privredne i socijalne prilike ludbreškog kotara u međuratnom razdoblju*, Ludbreg, (1984.), 259.
13. WINTER, *Iz povijesti Ludbrega*, sv. 2.
14. https://en.wikipedia.org/wiki/Spanish_flu.
15. Matični ured Ludbreg, Matica umrlih Ludbreg 1909.-1944.
16. Matični ured Ludbreg, Matica umrlih Martijanec 1906.-1922.
17. Matični ured Ludbreg, Matica umrlih Đurđ 1915.-1940.
18. Državni arhiv Varaždin, fond 543, Matična knjiga umrlih župe Veliki Bukovec 1894.-1918.
19. *Hrvatsko pravo*, 518/1914.
20. *Hrvatsko pravo*, 115/1914.
21. Damir HRELJA: *Općina Jalžabet*, Jalžabet, 2013.
22. *Volja naroda*, 23/1918.
23. Vlado MAĐARIĆ: „Revolucionarne tradicije i razvoj modernog naprednog i revolucionarnog pokreta u bivšem kotaru Ludbreg do 1941. godine“, u *Ludbreg*, monografija, Ludbreg, 1984.
24. *Hrvatsko jedinstvo*, 39/1924.
25. Ivan ČIZMIĆ: „*Stjepan Dojčić, atentator na komesara Ivana Skerleca 1913.*“, u *Ludbreg*, 1984., str. 500.
26. Zdenka ŠIMONIĆ-BOBETKO: *Agrarna reforma i kolonizacija 1918.-1941.*, Zagreb, 2000., 206.
27. Državni arhiv u Zagrebu, Trg. obrt. komora, registar br. 40113. Mlin je upisan u registar 7. X. 1921.
28. Državni arhiv u Zagrebu, TOK, sudb. stol Varaždin, registri d. d. i zadruga, br. 40115, str. 25.
29. M. KOLAR-DIMITRIJEVIĆ, „*Đuro i Tomo Takač iz Rasinje i revolucionarni radnički pokret*“.

30. *Podravski zbornik*, Koprivnica, 1985.
31. Z. ŠIMONČIĆ-BOBETKO, *Agrarna reforma i kolonizacija*, 2.
32. M. KOLAR-DIMITRIJEVIĆ, *Privredne i socijalne prilike*.
33. WINTER, M.: „Kulturno-prosvjetna društva u Ludbregu i okolici“, u *Ludbreg*, 1984.
34. *Hrvatsko pravo*, Varaždin, 21/1915.
35. *Hrvatsko pravo*, Varaždin, 40/1917.
36. *Narodno jedinstvo*, 22/1922, str. 4.
37. Mladen KERSTNER: „Miroslav Krleža i naši krajevi“, *Ludbreg*, Ludbreg, 1984.
38. *Narodno jedinstvo*, 31/1923.
39. VRTULEK, Franjo: *Ludbreg, novo štivo*, Ludbreg 2005.
40. VRTULEK, Franjo: *Sesvete Ludbreške*, Ludbreg 2006.
41. MANOJLOVIĆ, Zorica: „Podravina u rukopisnoj ostavštini Zlatka Špolara“, *Podravski zbornik 44*, Koprivnica, 2018.
42. *Narodno jedinstvo*, 6/1921.
43. *Narodno jedinstvo*, 11/1925, str. 1. (Pritom se zbilo i incident kada je netko namazao kuću obrtnika Mađarića).

SAŽETAK

PRILIKE U KOTARU LUDBREG U PORATNIM GODINAMA (1918.-1925.)

Kotar Ludbreg zauzimao je prostor istočnog dijela Varaždinske županije s Ludbregom kao najvećim centrom tog područja. Tu se nalazilo nekoliko većih veleposjeda poput Batthyanyeva u Ludbregu, Inkeyova u Rasinji i Draškovićeu u Bukovcu koji su bili temelj gospodarskog razvoja sve do 1914. godine. Veliki rat (1914.-1918.) prouzrokovao je mnoge probleme poput novačenja muškaraca i odlazak na ratište, odumiranje rada mnogih udruženja i društava, društveno i gospodarsko nazadovanje u cijelom kotaru. Osim velikih ratnih gubitaka, potkraj 1918. proširila se epidemija španjolske gripe koja je odnijela nekoliko stotina žrtava, posebno djece i starijih. Nestankom Austro-Ugarskog Carstva započelo je razdoblje bezvlašća i nasilja. U kalničkim šumama oko Ludbrega skrivali su se vojni bjegunci znani kao Zeleni kadar. Napadali su veleposjede i dvorce, skladišta i trgovine. Mnoge su trgovine židovskih vlasnika bile demolirane i opljačkane. Tek vojnom intervencijom i smrću nekolicine pobunjenika stanje se primirilo. Neki su plemići napustili Hrvatsku, dok su drugi prihvatili nov državu Kraljevstvo Srba, Hrvata i Slovenaca. Barun Rauch uhapšen je i pritvoren tijekom nekoliko mjeseci za koje su vrijeme seljaci poharali njegovo imanje. On je umro nekoliko godina iza toga. Svi su veleposjedi propali, a zemlja se dijelila i prodavala seljacima. Trebalo je nekoliko godina da se gospodarstvo oporavi i da se trgovina ponovno uspostavi. Još prije Prvog svjetskog rata, stanovnici kotara Ludbreg snažno su podržavali Hrvatsku seljačku stranku i predsjednika Stjepana Radića. Na svim su izborima redovito pobjeđivali. Država se pokušala nametnuti zabranama i potkupljivanjem glasača. Iako se kotar Ludbreg oporavio od Prvog svjetskog rata nakon nekoliko godina, i dalje je bio prometno nepovezan i nedostajala je željeznička veza s dva veća centra: Varaždinom i Koprivnicom. Ona je sagrađena tek 1938. Do tada je funkcionirala autobusna linija s nekoliko buseva. Tijekom 1920ih osnovana su nova društva: Salonski orkestar, Teniski klub, Sportski klub s nogometnom sekcijom, Kulturno-prosvjetno društvo. Pučka knjižnica i čitaonica te Mješoviti zbor obnovili su svoj rad. 1925. svečano je proslavljena 1000godišnjica Hrvatskog kraljevstva. Tijekom programa zasađena je lipa na središnjem ludbreškom trgu koja ga i danas krasi.

Ključne riječi: Ludbreg; 1918.; poraće; veleposjedi; HSS; udruge; španjolska gripa.

SUMMARY

SITUATION IN POST-WAR LUDBREG DISTRICT BETWEEN 1918 – 1925

Ludbreg district was situated on eastern part of Varaždin county with Ludbreg as the largest area center. There were several major estates such as Batthyany's in Ludbreg, Inkey's in Rasinja or Drašković's in Bukovec that were base of economic development until year 1914. The Great War (1914 – 1918) caused many problems such as recruitment of local men and departure to battlefield, the cessation of the work of many societies, social and economical degradation in whole district. Except for a war losses, in late 1918, the fatal Spanish influenza spread out over few hundred of people, mostly children and elder. With the Austrian-Hungarian Empire break-up, the period of anarchy and violence begin. In the Kalnik forest around Ludbreg, the military deserts known as Zeleni Kadar were hiding. They attacked nobel's castles, warehouses and stores. Many of Jewish shops were demolished and robbed. Military intervention and death of few rebels, calmed down the area. Some of the nobles left Croatia and some of them accepted new state, Kingdom of Serbs, Croats and Slovenes. Count Rauch was arrested and put in custody for a few months and during that period the peasants broke down and demolished Rauch's property. He died few years after. Every estate failed and the fields were given or sold to the peasants. It took several years for economic recovery and to start trading again. Before WW1 Ludbreg district supported Croatian Peasant Party (HSS) and their leader Stjepan Radić. They won most of the elections. The state planned to control and affects elections by proscriptions and corruption. Ludbreg district recovered for a few years, but there was railroad missing between two larger centres: Varaždin and Koprivnica. It was built in 1938 By then there was bus line with few buses. During 1920ies a number of societies were founded: The Salon Orchestra, Tennis Club, Sport's Club with Football section, Cultural and Educational Society. Local library as well as Choir renew their work. In 1925 there was great celebration of 1000 years of Croatian Kingdom. Program included planting of linden tree that still stands on central Ludbreg square.

Key Words: Ludbreg; 1918; post-war period; manors; HSS; societies; spanish influenza.